

УДК 343.9(477)+(73)

Ю. М. Тарасенко, здобувач Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

У статті з позиції кримінологічної науки порівнюються підходи до визначення професійної злочинності в Україні та Сполучених Штатах Америки, що дозволяє стверджувати про різне сприйняття даного виду злочинності в обох державах.

Ключові слова: професійна злочинність, «злочинець-професіонал», злочинна спеціалізація.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливішими науковими і практичними завданнями. Першим, про що варто зазначити, є той факт, що як в Україні, так і у Сполучених Штатах Америки, законодавчо не закріплюються в жодному з нормативно-правових актів такі поняття, як «професійна злочинність», «злочинець-професіонал». В обох країнах наявні лише доктринальні їх визначення. Однак теоретиками і практикаками вже давно підкреслюється той факт, що цей різновид злочинності у структурі злочинності відіграє системоутворюючу роль, пронизуючи практично всі види злочинності. Негативні наслідки цього явища не піддаються обчисленню, оскільки воно сприяє рекрутуванню все нових і нових злочинців до злочинської справи, передачі злочинної майстерності, поширенню у суспільстві кримінальної субкультури тощо. Отже, ефективність протидії злочинності в цілому залежить, зокрема, й від успішності у проведенні заходів спеціально-кримінологічної спрямованості щодо обмеження явища злочинного професіоналізму.

Стан розробки проблеми. Проблемами дослідження професійної злочинності за різних часів займалися як вітчизняні, так і закордонні вчені-кримінологи, криміналісти, спеціалісти з кримі-

нально-виконавчого права, соціологи та психологи. Хоча професійна злочинність існує об'єктивно в обох країнах, але важливо звернути увагу на те, що сприймається зазначене явище по-різному.

Наприкінці XIX ст. учені-криміналісти вперше виокремили особливий тип правопорушника – професійного. Напевно, із цього моменту історія кримінології та кримінального права починає свій відлік у вивченні професійної злочинності. Сьогодні в українській доктрині існує низка дефініцій професійної злочинності. До того ж, наявні детальні вивчення такого явища, як професійна злочинність, багатьма вітчизняними науковцями. Зокрема, професійну злочинність розглядали такі вчені, як Ю. В. Александров, В. С. Батиргарєєва, А. П. Гель, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, Г. С. Семаков, О. Ю. Шостко та багато інших. Однак проблематика професійної злочинності й дотепер залишається вельми актуальною, оскільки на сьогодні все ще не розроблено дієвих шляхів протидії цьому виду злочинних проявів. Крім того, з'являються все нові й нові форми злочинного професіоналізму. Таким чином, проблема кримінологічного аналізу цього сегменту кримінальної дійсності, як і раніше, далека до свого остаточного розв'язання, що й зумовлює необхідність звернення до нових досліджень у цій царині.

Метою статті є окреслення підходів до визначення поняття професійної злочинності у таких державах, як Україна та США; установлення схожості та відмінностей у зазначених підходах; запровадження шляхів можливого запозичення позитивного досвіду правової доктрини США у національну практику боротьби з професійною злочинністю в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. С. Батиргарєєва розглядає професійну злочинність як відносно самостійний вид усталеної систематичної злочинної діяльності, суб'єкти якої, володіючи спеціальними злочинними навичками, знаннями й уміннями для досягнення злочинної мети, займаються кримінальним промислом із здобуванням основного або істотного додаткового доходу, підтримуючи при цьому зв'язок із антисоціальним середовищем, близьким їхній власній життєвій орієнтації, установкам, кримінальній субкультури тощо. В. С. Батиргарєєва виокремлює

основні ознаки професійної злочинності, серед яких слід вказати такі: 1) злочинна діяльність професійних злочинців має постійний та усталений характер, що формує в них певну звичку, яка згодом перетворюється на константу їх поведінки, набуваючи ознак своєрідного промислу; 2) певна кримінальна спеціалізація у вигляді наявності вузькопрофільних навичок і вмій, що спрямовуються на «якісне» планування, підготовку, вчинення та приховування певного виду злочинів – тотожних або однорідних (кишенькові крадіжки, крадіжки із приміщення, угони автотранспорту, шахрайство тощо); 3) наявність у злочинця відповідної кримінальної кваліфікації, тобто спеціальних знань, злочинного досвіду та відповідного злочинного інструментарію, що забезпечують «вдале» вчинення злочину з найменшим ризиком бути викритим; 4) зайняття злочинною діяльністю є основним або вагомим додатковим джерелом існування, що приносить протиправний дохід. Як додаткові ознаки феномену професійної злочинності необхідно відмітити: 1) зв'язок професійного злочинця з асоціальним середовищем, яке є близьким до його власної орієнтації й установок; 2) належність до стратифікаційного класу (прошарку) злочинного середовища; 3) підтримання традицій, звичаїв, «законів», неформальних норм поведінки та ін., що охоплюються поняттям «кримінальна субкультура» [1, с. 296–297].

У свою чергу, В. В. Голіна виокремлює такі ознаки професійної злочинності: 1) постійний і стійкий характер; 2) відповідна спеціалізація; 3) кримінальна «кваліфікація», тобто наявність необхідних знань, навичок і умій, що забезпечують підготовку, вчинення і приховування злочинів; 4) протиправний прибуток; 5) для злочинців-професіоналів є характерним прагнення підтримувати зв'язки з антисоціальним середовищем, близьким до їхньої орієнтації. Найбільш тривкі контакти вони встановлюють здебільшого зі злочинцями однієї і тієї самої спеціалізації; 6) у середовищі професіональних злочинців існує специфічна субкультура: притаманні тільки їм традиції, звичаї, різні неформальні норми поведінки, що не відповідають загальноприйнятим у суспільстві нормам [2, с. 246–248].

Ю. В. Александров, А. П. Гель та Г. С. Семаков визначають професійну злочинність як стійкий вид злочинної діяльності, що зумовлюється систематичним учиненням однорідних злочинів. Згодом у злочинця формуються певні звички, що стають нормами його поведінки з чіткою установкою на вибрану злочинну діяльність (розрізняють понад 100 видів злочинної професійної діяльності). Характерною є наявність злочинного стажу, який не завжди пов'язаний зі спеціальним рецидивом. Нерідко чинником спеціалізації є легальна робота, якою прикривається злочинний професіонал або яка є необхідною сходинкою до такого професіоналізму. Необхідні знання і практичні навички особливо важливі в епоху технічного прогресу, досягнення якого використовуються не лише злочинцями, а й у галузі захисту від злочинних посягань. Учinenня злочинів є засобом існування. Злочинцю також потрібен постійний зв'язок із кримінальним середовищем. Для успішного протистояння діяльності правоохоронних органів, які ведуть боротьбу із злочинністю, представники професійної злочинності виробили особливі кримінальні норми відносин, що є найраціональнішою відповіддю у боротьбі за виживання кожного злочинця і всіх злочинців разом. Вдосконаленню кримінальної спеціалізації, забезпеченню безпеки і відпочинку сприяє й особлива кримінальна субкультура, тобто блатна атрибутика, як-от: спеціальний жаргон, кримінальні прізвиська, татуювання різних частин тіла, кримінальний фольклор тощо [3, с. 215–218].

У Сполучених Штатах Америки при вивченні професійної злочинності, як це не видається дивним, використовують досягнення радянської доктрини, зокрема посилаються на Велику радянську енциклопедію (1979). Навесні 1962 р. була розміщена стаття в Журналі кримінального права та кримінології (*Journal of Criminal Law and Criminology*) Дона С. Гіббонса та Дональда Д. Гарріті про визначення та аналіз певних типів злочинців, в якій автори звернули увагу на професійних злочинців. Вони виокремили професійних крадіїв, небезпечних злочинців-професіоналів, котрі, як правило, озброєні, вчиняють пограбування, розбої тощо. Вчені надали характеристику таким злочинцям, як:

невиправні шахраї, умисні зрадники, що обізнані з техніками вчинення злочинів, особи, що отримують надприбутки, особи, що вчиняють злочин разом [4].

У США проблема професійної злочинності комплексно не досліджена, наявні лише фрагментарні знання. Водночас деякі напрацювання у цьому напрямі все ж таки є. Наприклад, американський кримінолог Р. Колдуелл визначив такі особливі риси американської професійної злочинності: заняття злочином як бізнесом, спеціалізація на якомусь одному типі посягань; вміння чітко діяти, планувати злочини, вчинювати їх технічно, володіння певною злочинною майстерністю; ставлення до злочину як до своєї «кар'єри»; ідентифікація себе зі злочинним світом; удосконалення в процесі злочинної діяльності своїх знань та досвіду [5].

Не можна не згадати про той факт, що, як правило, професійна злочинність у США розглядається у межах аналізу злочинності в цілому або окремих її видів. Однак чимало досліджень у цій країні присвячено організованій злочинності, що, напевно, пов'язано з уявленнями про більш значну небезпеку та поширеність останньої. Американські науковці здебільшого відносять професійну злочинність до сфери майнових злочинів. Професійні злочинці, як зазначає В. Фокс, зазвичай вчиняють злочини проти власності, здобуваючи собі у такий спосіб засоби, на які можна існувати. На думку іншого американського вченого П. Леткемана, до професійних злочинців належать особи, що не беруть участі в організованій злочинності, але які присвятили себе вчиненню таких злочинів, як злом сейфів, пограбування банків, грабежі, крадіжки з готелів та шахрайство. З професійною злочинністю певною мірою пов'язується й злочинність рецидивістів [5].

Американський кримінолог ХХ ст. Е. Сатерленд у своїй книзі «Професійний крадій» наголошував на класичному способі входження в роль професійного злочинця. Вочевидь це пояснюється поширеністю прийомів навчання в злочинному середовищі того часу. Професіоналізація такого злочинця, на його думку, починається з відбору спритного новачка для його подальшого навчання кваліфікованими злочинцями. Причому при «стажуванні» новачок

засвоює загальні стандарти протиправної моралі, правила поведінки, необхідні для професійного злочинця. Він учиться також збуванню краденого, налагоджує знайомства з іншими злодіями, нерідко з юристами, поліцією тощо. Як результат, особа відпрацьовує техніку крадія, встановлює зв'язок зі злочинним середовищем і, врешті-решт, стає злочинцем-професіоналом [5].

Інший американський кримінолог В. Реклесс виділяв три види злочинної «кар'єри» – звичайну, організовану та професійну. Варто згадати, що В. Реклесс змішував види злочинності з типами особистості та їх протиправної діяльності [5].

Найбільш вдалою, на думку американських учених, є класифікація злочинців, розроблена І. Маккіні. У ній були враховані такі чинники: злочинна «кар'єра», підтримка злочинної поведінки з боку відповідної групи осіб, співвідношення злочинних і законотрусливих моделей поведінки, реакція суспільства, види протиправної діяльності. Аналогічної класифікації дотримувалися М. Клайнард та Р. Куїні [5].

Важливим є те, що професійна злочинність як в Україні, так і в США, на відміну від організованої, не зрощується тісно з апаратом влади, корупцією тощо. Близькою до професійної злочинності є так звана звичайна злочинність, що приносить злочинцю лише додатковий дохід. Але варто зазначити, що інколи важко відрізнити професійного злочинця від звичайного. Професійну злочинність не можна ототожнювати з рецидивною. Звісно, ці види злочинності мають багато спільних ознак, проте слід зважати на те, що професійним злочинцем може бути й не рецидивіст, адже професійний злочинець може й не мати судимості. Також злісний рецидивіст може не бути професіоналом, оскільки рецидивісти, які вчиняють різноманітні злочини, не можуть належати, як правило, до професійних злочинців.

На підставі викладеного можна дійти таких **висновків**:

1) в Україні та Сполучених Штатах Америки законодавчо не визначене поняття «професійна злочинність». В українській доктрині наявні дослідження «професійної злочинності» та «професійного злочинця», в американській – більше розкривається поняття

«професійний злочинець», але сам термін «професійна злочинність» часто запозичується з радянської доктрини або сучасної доктрини пострадянських держав;

2) науковці обох держав схильні вважати, що професійна злочинність характеризується такими ознаками, як наявність у злочинця власної спеціалізації, подальше удосконалення злочинцем своїх навичок і вмінь; підтримання зв'язків із близьким собі середовищем; такий вид злочинності приносить особі, як правило, непогані прибутки;

3) українські вчені наголошують на тому, що професійна злочинність – це самостійний або відносно самостійний вид злочинності. При цьому рід занять професійного злочинця широкий. У свою чергу, американські вчені звертають увагу, скоріш за все, на самих професійних злочинців, розуміючи під цим осіб, які вчиняють, як правило, злочини проти власності.

Список літератури

1. Кримінологічний довідник : довід. вид. / за наук. ред. О. М. Бандурки ; за заг. ред. О. М. Джужі і О. М. Литвинова. – Х. : Діса плюс, 2013. – С. 296–297.

2. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – 288 с.

3. Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2002. – 295 с.

4. Don C. Gibbons and Donald L. Garrity. Definition and analysis of certain criminal types / Don C. Gibbons and Donald L. Garrity // Journal of Criminal Law and Criminology. – 1962. – Vol. 53. – P. 27–35.

5. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность [Електронний ресурс] / А. И. Гуров. – Режим доступу: <http://www.koob.ru>. – Заголовок з екрана.

В статье с позиции криминологической науки сравниваются подходы к определению профессиональной преступности в Украине и Соединенных Штатах Америки, что позволяет утверждать о разном восприятии данного вида преступности в обеих странах.

In the article from the position of criminological science approaches for determination of professional criminality in Ukraine and United States of America are have compared, which allows to approve about existing of different perception of this view of criminality in these countries.

*Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем злочинності та її причин НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 11 від 26 листопада 2015 р.).
Рецензент – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник **В. С. Батургарєва**.*